

Hakkâri’ de Doğal Olarak Yetişen ve Yaygın Olarak Kullanılan Bazı Yabani Bitkiler

İdris UCE¹ Murat TUNÇTÜRK²

¹ Hakkari Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, Hakkâri

² Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Van

*Sorumlu Yazar:
E-mail: hividar13@hotmail.com

Geliş Tarihi: Temmuz 19, 2014
Kabul Tarihi: Ağustos 26, 2014

Özet

Bu çalışma Hakkâri ili ve çevresinde, bölge halkı için tıbbi değeri olan ve bölgede doğal olarak yetişen bazı bitkilerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Mart 2013- Ekim 2013 tarihleri arasında bitkileri doğadan toplayan kişilerle Hakkâri merkez ve köylerine geziler düzenlenerek bölgede yoğun olarak toplanıp tüketilen yabani bitkiler tespit edilmiş ve bitkiler hakkında yerel halk tan bilgileri toplanmıştır. Araştırma sonucunda bölgede yetişen bitkilerin, yöresel ve bilimsel isimleri, kullanım alanları, bazı özellikleri ve tıbbi bitki olarak kullanımları hakkında bilgiler derlenmiştir. Yörede doğal olarak yetişen, *Diplotaenia cachrydifolia* Boiss., *Rheum ribes* L., *Arum elongatum* Steven, *Lepidium latifolium* L., *Pelargonium quercetorum* agnev, *Alchemilla hessii*. Rothm., *Plantago major* L., *Melilotus alba* L., *Alcea hohenackeri* (Boiss. & Huet.) Boiss., *Tanacetum argyrophyllum* (C.Koch) Tvel. var. *argyrophyllum*, *Scornozara tomentosa* L., *Urtica dioica* L. vb. bitkilerin, bölge halkı tarafından sıkça kullanılan ve tıbbi değer açısından yörede önemsenen bitkiler olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Hakkâri, kullanım alanları, tıbbi etkileri, yabani bitkiler

Wild Plants which Naturally Grown and Widely Used in Hakkari

Abstract

This study was conducted in order to determine naturally growing plants having medicinal value for people in Hakkari and its around. During March 2013 - October 2013 trips were organized to some villages and questionnaires were made with local people who mostly collect plants from the nature and mostly collected plants were sampled. The plants were identified. In this study, local and scientific names, uses, some features and information of the plants grown in the region were determined. In conclusion, *Diplotaenia cachrydifolia* Boiss., *Rheum ribes* L., *Arum elongatum* Steven, *Lepidium latifolium* L., *Pelargonium quercetorum* agnev, *Alchemilla hessii*. Rothm., *Plantago major* L., *Melilotus alba* L., *Alcea hohenackeri* (Boiss. & Huet.) Boiss., *Tanacetum argyrophyllum* (C.Koch) Tvel. var. *argyrophyllum*, *Scornozara tomentosa* L., *Urtica dioica* L. were mostly used and important plants for local people.

Key words: Hakkari, medicinal plants, usage, wild plants

GİRİŞ

Eski tarihlerden beri insanlar doğal hayatın doğal koşullarına adapte olma çabasındadır. Bu durum insanların yaban hayatı yaşamalarına, avcılık yapmalarına ve hayatlarını idame ettirmek için doğadan yabani bitki toplayarak, yararlanmalarını kolaylaştırmıştır. Gerek sağlık gerekse gıda alanlarında insanlar sürekli doğadaki yabani bitkilere ihtiyaç duymuştur. Türkiye iklim ve toprak çeşitliliği sayesinde çok zengin bir flora sahip olup pek çok bitkinin gen merkezidir. Bunun yanında endemik türlerinde bulunduğu coğrafik yöreleri barındırmaktadır. Gıda ve ilaç sanayisinin materyali olan yabani bitkiler, bazen de yiyecek olarak kullanılmakta ve ülkemizdeki dağılımı da farklılık göstermektedir [6]. Hakkâri ili İran-Turan floristik alan içerisinde kaldığından bitki çeşitliliği bakımından zengin bir yöredir. Hakkâri’ de yaşayan yöre halkı, köklü bir tarihten bu yana yabani bitkilere yönelmiş ve bu bitkilerden yararlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, Hakkâri ili ve çevresinde doğal olarak yetişen ve yaygın olarak kullanılan bazı yabani bitkilerin neler olduğu, bu bitkilerin Hakkâri ili ve çevresinde yayıldığı ve toplandığı alanların tespiti, bitkisel özellikleri, tıbbi etkileri vb. özelliklerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma 20 Mart 2013 ile 15 Ekim 2013 tarihleri arasında Hakkâri ili merkez ve merkezin kırsalında, 6 köy ve il merkezinde (Merkez, Kırıkdağ, Çanaklı, Üzümcü, Bağışlı, Oğul, Harput) bu bitkileri doğadan toplayan, pazarlarda satan kişiler, yöredeki aktarlar ve yöredeki halk hekimleri ile yüz yüze anket yöntemi yapılarak bilgiler toplanmıştır. Ayrıca araştırmada yöredeki halk hekimleri ile kırsalda bitki inceleme ve etnobotanik çalışmaları da yapılmıştır.

Bu çalışma eşliğinde Hakkâri de doğal olarak yetişen yabani bitkiler yöre halkı tarafından toplanan ve tüketilen bitkiler belirlenmiş, söz konusu bitkilerin yetiştiği alanlar tespit edilerek fotoğraflar çekilmiştir. Araştırma boyunca bazı bitki droglarının teşhisi için Y.Y.Ü Tarla Bitkileri Ana Bilim Dalından ve Biyoloji bölümünden destek alınmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Hakkâri yöresinde doğal olarak yetişen yabancı bitkiler kırsal ve kentsel alanda tıbbi ve gıda amaçlı olarak geçmişten bugüne kullanılmaktadır. Bölgede yabancı bitki toplayıcılığı yaygın olup, yörede yetişen bitkilerin ticareti de yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Yörede yetişen yabancı bitkilerin kullanılan drogları ve kullanım metotları bitkiden bitkiye farklılık göstermektedir. Yöre halkı yabancı bitkileri gelişme, büyüme ve olgunluk dönemlerinde toplayıp yarar sağlayabileceği işlemlerden geçirerek bitkinin fayda sağlayacağı drogları başka mevsimler için de stoklamaktadır. Yabancı bitkiler yöresel yemeklere katılmakta, doğrudan sebze olarak tüketilmektedir. Bitkinin tıbbi ve tedavi edici özelliklerinden de yararlanılmaktadır.

Hakkâri yöresinde doğal olarak yetişen ve yaygın olarak kullanılan bazı yabancı bitkilerin ildeki yayılış durumu, tüketim durumu ve tıbbi değerleri göz önüne alınarak bazı yabancı bitkiler üzerinde durulmuştur. Araştırma sonucunda Hakkâri ili ve çevresinde doğal olarak yetişen yabancı bitkilerin bitkisel özellikleri, yöresel ve bilimsel isimleri ve tıbbi etkileri hakkında bilgiler aşağıda verilmiştir.

1- *Ziziphora clinopodioides* Lam. (Kekik, Catır)

Yörenin kırsal alanlarında, nemli habitatlarında yaygın olan bitkilerden biridir. Yörede tanınan ve oldukça sevilen bir bitkidir. İnce bir saptan yere eğilen yapraklara sahiptir. 40 cm kadar boylanan, değişken yapraklı, sürüncü veya dik gövdeli, solgun bir renge sahip bir bitkidir. Genellikle iki yaprak karşılıklı aynı gözde bulunmaktadır. Bu bitki genellikle toplanıp kurutulduktan sonra baharat olarak kullanılmaktadır. Yöre halkı, bu bitkinin birçok hastalıkta etkin olduğunu, özellikle midevi hastalıklarda kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca solunum yolu enfeksiyonlarının tedavisinde iyi rol aldığı gibi, cinsel gücü artırıcı özelliğinin de olduğu belirtilmiştir. Midevi, yatıştırıcı, antiseptik, kurt düşürücü ve kan dolaşımını uyarıcı etkileri vardır [2]. Mide rahatsızlıklarında da etkili olduğu belirtilmiştir [10]. Yöredeki halk hekimleri Kekik (*Ziziphora clinopodioides* Lam.) bitkisinin göz için de çok faydalı olduğunu belirtmiştir.

2- *Scorozara tomentosa* L. (Sakız otu, Kelyi)

Bölgenin yüksek rakımlarında yaygın olan bu bitki genellikle kuyruk sokumu eğilmelerinde kullanılmaktadır. Bitkinin kök kısmı sakız haline getirildikten sonra kuyruk sokumu bölgesine yapıştırılmaktadır. Çok eski bir geleneksel tedavi yöntemlerinden olan bu yöntem, günümüzde de halen kullanılmaktadır. Bu bitkinin kök kısmı yenilmemektedir. Toprak üstü aksamalarının çıban vb. yaraların tedavisinde kullanıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca yöredeki halk hekimleri; eski dönemlerde insanların, bu bitkinin yapraklarını yiyerek günlerce açlığa dayanabildiğini belirtmiştir.

3- *Ferula sp.* (Hingedan)

Hakkâri yöresinin yüksek rakımlı alanlarında yetişen, yörenin tipik bitkilerinden bir tanesi de Hingedan (*Ferula sp.*) bitkisidir. 20-45 cm kadar boylanan, kıvrıkcık yapraklara sahip bir bitkidir. Genellikle orta gövde kısmı önemsenmektedir. Uçucu yağ oranı yüksektir. İçerisinde tanen, reçine, nişasta, alkaloit, saponin bulunmaktadır [7]. Yöre halkı tarafından çok eski dönemlerden beri tanınan ve oldukça önemsenen bu bitki genellikle tıbbi amaçlı olarak kullanılmıştır. Bitkinin yörede kullanım amacının; nefes darlığını ve romatizmayı tedavi etmek amaçlı olduğu yöre halkı tarafından belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, bitkinin nefes

acıcı, gaz giderici ve bağırsak hastalıklarında etkin olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Hingedan (*Ferula sp.*) bitkisi sayesinde birçok hastalığı atlattığını belirten yöre halkı, bu bitkinin son dönemlerde Çölyak hastalığının tedavisinde önemli bir rol aldığı vurgulanmıştır. Ayrıca Hingedan'ın (*Ferula sp.*) mide reflüsünde oldukça etkin olduğu belirtilmiştir.

4- *Pelargonium quercetorum* agnev (Tolk, Tolke)

Yörede bahar aylarında popüler olan bitkilerden biri de Tolk (*Pelargonium quercetorum* agnev) ya da Tolik olarak tanınan bitkidir. Yüksek rakımları ve nemi seven bu bitki aynı zamanda Kari (*Arum elongatum* Stev.) bitkisine benzer özellikleri bulunmaktadır. Yöre halkı tarafından önem verilen bu bitkinin yörede aynı zamanda ticari bir değeri de bulunmaktadır. Geçmiş dönemlerden beri tanınan ve kullanılan bu bitkinin yaprakları ve genç sürgünleri sebze olarak kullanılmanın yanı sıra yemeklere katılmaktadır. Yöre halkı bu bitkiyi tıbbi amaçla kullanmanın yanı sıra gıda amaçlı olarak ta kullanmaktadır. Yaptığımız araştırmada yöre halkı bu bitkiyi boğaz rahatsızlıkları ve deri yaralarını tedavi etmek amacıyla kullanmaktadır. Ayrıca Tohumları ve yaprakları çıbanları deşmek için kullanılmaktadır. Yöre halkı tarafından kurt düşürücü olarak etkin olan ve bu özelliğiyle çok önemsenen bu bitki aynı zamanda Kronik baş ağrıları, boyun ağrıları ve migren için de kullanıldığı belirtilmiştir. Kesinlikle yaş olarak tüketilmesi önerilmez.

5- *Arum elongatum* Steven (Kari)

Bölge iklimini seven bitkilerden diğeri Kari bitkisidir. Yüksek rakımları seven bu bitki halk açısından ciddi bir şifa kaynağı olmakla birlikte ciddi bir ticari değere de sahiptir. Çiçekleri tek eşeyli, 40 cm kadar boylanabilen, yaprakları saplı, çok yıllık bir bitkidir. Bu bitkinin yaş tüketimi yörede hemen hemen hiç bulunmamaktadır. Yöre halkının verdiği bilgilere göre; daha önce Kari bitkisi yaş tüketenlerin ciddi karın ağrısı yaşadığı ve ölüm vakalarının yaşandığı ifade edilmiştir. Bu yüzden çiğ yenilmemelidir. Kurutulduktan sonra tüketilmelidir. Yörede bu bitkiyi toplayanlar ya da satın alanlar bu bitkiyi önce kurutmakta ve kış mevsimi için muhafaza etmektedir. Kış mevsiminde, kurutulmuş kari bitkisi, kurutulmuş yerel erikler ve pirincin karışımından güzel bir yemek yapılmaktadır. Yörede hastalanan ve zehirlenenlerin ilk tükettiği yemeklerden bir tanesi de "Girara karyê" olarak adlandırılan bu yemeğin olduğu tespit edilmiştir. Kari (*Arum elongatum* Stev.) bitkisi yörede çok eski bir geçmişe ve kültürel değere sahip olduğu anlaşılmış olup, bu bitki yörede en çok; bağırsakların temizliğinde, kurtlanmalar ve ishalin tedavisinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

6- *Diplotaenia cachrydifolia* Boiss. (Siyabo)

Yörede tanınan ve yıllardan beri kullanılan bir bitkidir. Yaprakları küçüktür. Kullanılan bitki kısmı kök ve gövdedir [1, 3]. Yörede ciddi bir öneme sahip olan Siyabo (*Diplotaenia cachrydifolia* Boiss.) bitkisi, yüksek rakımlı ve nemli alanları seven bir bitkidir. Heliz (*Ferula orientalis* L.) ve Big (*Ferula stellata* Boiss.) bitkisini andıran Siyabo (*Diplotaenia cachrydifolia* Boiss.) bitkisinin bahar aylarında yörede önemli bir ticari değer kazandığı tespit edilmiştir. Peynire katılan ve diğer şekillerde de kullanılan Siyabo (*Diplotaenia cachrydifolia* Boiss.) bitkisi, kaynatılıp uzun bir süre tuzlu suda muhafaza edilir ve o şekil kullanılır özelliği de bulunmaktadır. Yöre halkı ile Siyabo (*Diplotaenia cachrydifolia* Boiss.) hakkında görüşmelerin sonucunda; Siyabo (*Diplotaenia cachrydifolia* Boiss.) bitkisinin panzehir özelliği olduğu ifade edilmiştir. Bitki

toplamak ya da çoban olarak dağlara çıkan insanların, Siyabo (*Diplotaenia cachrydifolia* Boiss.) bitkisini tüketmesi durumunda, yılan vb. zehirli hayvanların ısırıklarından çok fazla etkilenmediği dile getirilmiştir. Ayrıca bu bitkinin toprak üstü organları gıda amaçlı kullanılırken yörede bu bitkinin kök kısımları tıbbi değer kazanmaktadır. Kök kısmının çok eski dönemlerden beri romatizma, şeker hastalığı ve tansiyon dengeleyici olarak kullanıldığı yöre halkı tarafından ifade edilmiştir.

7- *Rheum ribes* L. (Işgın, Revas)

Işgın (*Rheum ribes* L.) bitkisi, Polygonaceae familyası üyesi, çok yıllık otsu bir bitki olup, İran-Turan fitocoğrafik yöre elemanıdır. Türkiye ve bazı komşu ülkelerde yetiştiği bilinmektedir [4]. Yöre için tipik olan Işgın (*Rheum ribes* L.) bitkisi yüksek rakımlı alanlarda daha çok yetişmektedir. Yörede ömrü oldukça kısa olan bir bitkidir. Nemi ve rüzgârı seven Işgın (*Rheum ribes* L.), yörede oldukça önemli bir alana sahiptir. Türkiye’de Rheum cinsinin tek üyesidir. Tohumlarının şeker hastalığında etkili olduğu bilinmektedir. Kök kısmının siroza karşı etkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kireçlenmeye karşı kullanılmaktadır [7].

Geçmiş dönemlerde yöre halkı, Işgın (*Rheum ribes* L.) yapraklarını kurutmakta ve sigara kâğıdı olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda geçmiş dönemlerde Hakkâri’de Işgın (*Rheum ribes* L.) yaprağından mavî yün boyası elde edilmiş ve bazı kilimler bu boya ile boyanmıştır. Yöre halkı Işgın’ın (*Rheum ribes* L.) sadece kök ve meyve (sap kısmından) kısmından yararlanmaktadır. Meyve kısmı keyif amaçlı kullanılmakta ve ticari değeri bulunmaktadır. Yörede 4 çeşit Işgın’ın (*Rheum ribes* L.) olduğunu, Ayrıca küçük yapraklı olan Işgın (*Rheum ribes* L.) çeşidinin göğüs ve meme kanserinde etkili olduğu ve kök kısmının kanı sulandırıcı özelliği olduğu yöredeki halk hekimlerince ifade edilmiştir. Kök kısmı ise genellikle tıbbi amaçlı kullanılmaktadır. Kök kısmı kurutulduktan sonra şeker ve tansiyon dengeleyici olarak yöre halkı tarafından kullanılmaktadır. Prof. Dr. Nikki Jordan Mayh Dail ve Sheffield Hallam Üniversitesinin araştırmalarına göre; Işgın (*Rheum ribes* L.) bitkisi yapraklarında polifenolu yüksek dozda ihtiva ettiğini ve polifenolun lösemi ve çıbanın önünü engeller nitelikte olduğunu tespit etmişlerdir [7].

8- *Capparis spinosa* L. (Kapari, Gebere)

Yörede yaygın olan tıbbi bitkilerden bir tanesidir. Özellikle yol kenarlarında yaygındır. Çiçekleri yenir tomurcukları turşu yapılıdır. Meyveleri küçük karpuzları andırır. Son dönemlerde turşu yapımı için yöre halkı bu bitkiye yönelmiştir. Yöresel yemeklerin (ekşili vb.) yapımında kullanılır. Çok yıllık, otsu bir bitkidir [6]. Kapari (*Capparis spinosa* L.) de flavon türlerine rastlamak ta mümkündür. Cinsel gücü artırıcı özelliği de vardır. Midevi hastalıklar için iyi olduğu belirtilmiştir [5]. Yöre halkı tarafından bu bitki çok fazla tanınmamakla birlikte kullanımının yaygın olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca yörede az da olsa, kapari meyvelerini baş ağrısı ve basur tedavisinde de kullanan vatandaşlara rastlanılmıştır. Kabızlığı giderici, idrar söktürücü, karaciğer fonksiyonlarını düzenleyici etkilerinin de olduğu belirtilmiştir.

9- *Lepidium latifolium* L. (Nojdar, Zarende)

Genellikle nemli yörelerde yetişir. Geniş yaprakları bulunur. Genellikle toprak üstü organları tıbbi amaçla kullanılır. Bitki genelde yara iyileştirici olarak kullanılmaktadır. Yörede özellikle yaprak kısımları hemoroid tedavisinde kullanılmaktadır. Bitkinin kök kısımları kurutulduktan sonra midevi hastalıklar için de

kullanılmaktadır. Bitki ağız yolundan alınmamaktadır. Sadece kök kısmı egzema tedavisinde kullanılmaktadır. Bitkinin genellikle lokal yöntemlerle kullanıldığı tespit edilmiştir.

10- *Teucrium chamaedrys* L. subsp. *sinuatum* (Cèlak) Rech. F. (Kıselmahmut)

Yörede yaygın olan bu bitki genellikle yamaç ve kuru topraklarda yetişir. Bu bitkinin türleri de yörede yaygındır. Keskin bir kokusu vardır. 40-60 cm kadar boylanan bu bitkinin sap kısmında küçük yapraklar çıkar. Geçmiş dönemlerden beri yöre halkı tarafından bilinen ve kullanılan bu bitkinin tıbbi etkisi yöre halkı tarafından oldukça etki bırakmıştır. Eski dönemlerden beri yörede özellikle ateş düşürücü, ağrı kesici, hemoroid, migren, yara iyileştirici, mide hastalıkları gibi hastalıklarda bu bitki kullanılmaktadır. Yöre halkına göre bu bitki aynı zamanda kanser önleyici bir bitkidir. Bu amaçla yörede kansere yakalanan insanlara Isırğanın (*Urtica dioica* L.) yanı sıra ananın iç kısmını bitkilerden biri de Kıselmahmuttur (*Teucrium chamaedrys* L.). Bitki genellikle kurutulur ve suda kaynatıldıktan sonra suyu içilerek kullanılmaktadır.

11- *Arctium minus* (Hill) Bernh. (Şehbenir)

50-60 cm Kadar boylanan bu bitki geniş ve uzun yapraklara sahiptir. Genellikle nemli habitatlarda yaygındır. Çok eski tarihlerden beri bu bitki yörede tıbbi amaçla kullanılmaktadır. 1900’lü yıllarda yörede hekimlik yapan Ahmet adlı hekimin öğrencisinin belirttiğine göre; Yörede ateşli silahlarla yaralanan vatandaşların hekim Ahmet’e getirildiği, Hekimin; Yarayı temizledikten sonra, Şehbenir (*Arctium minus* (Hill) Bernh.) bitkisinin kök kısımlarını öğütüp, fitile sardıktan sonra, o fitili yaranın iç kısmına attığını, yaranın iç kısmında kalan bitki köklerinin hastayı kısa zamanda iyileştirdiğini belirtti. Ayrıca yöre halkının ifade ettiğine göre, geçmiş dönemlerde, Şehbenir (*Arctium minus* (Hill) Bernh.) bitkisi; prostat ve basur tedavisinde de kullanılmıştır.

12- *Alcea hohenackeri* (Boiss. & Huet.) Boiss. (Gülhatmi, Hero)

Yörede yaygın olan bu bitkinin beyaz, kırmızı ve pembe çiçekli olanı yaygındır. 70-90 cm kadar boylanan bu bitki genellikle nemli ve su yataklarının kenarlarında yetişmektedir. En fazla kullanım amaçlarının başında böbrek hastalıkları ve kadın hastalıkları gelmektedir. Köklerinin kaynatılmış suyu idrar yolu rahatsızlıklarına ve böbrek taşlarına karşı içilmektedir. Ayrıca yöre halkı; Hero (*Alcea hohenackeri*) bitkisinin cilt, akciğer rahatsızlıkları ve migren için de kullanıldığını belirtmiştir.

13- *Plantago major* L. (Sinirli yaprak, Belgehevizdare)

45-50 cm kadar boylanan kuvvetli damarlı, rozetli, çiçekler beyazımsı olan bu bitki yörede çok kullanılmakta ve genellikle yaprak kısımları kullanılmaktadır. Bu bitkinin yaprakları yaş olarak kullanılmaktadır. Eski dönemlerde herhangi bir yanık, çıban, yara, iltihaplanma vb. hastalıklar için bu bitkinin yaprakları yaş olarak söz konusu yaraya uygulanmakta ve genellikle olumlu sonuç alınmaktadır. Ayrıca idrar yolları hastalıkları ve Behçet hastalığı için etkin olduğu söylenmektedir. Bölgenin kırsalında yaşayan Zübejde Hanım’ın söylediğine göre eski dönemlerde kendi köylerinde çıban vb. büyük sivilcelerin insanlarda çıktığını bundan kaynaklı ölümlerin çok yaşandığını ifade etmiştir. O dönemin yaşlı hekimleri bu tarz hastalıklara bu bitkinin

yapraklarını lokal olarak uygulayarak birçok hastanın iyileşmesini sağlamıştır.

14- *Gundelia tournefortii* L. var. *tournefortii* (Kenger, Kengir)

Çok yıllık, dallı, dikenli, 80 cm kadar boylanan, tek tohumlu bir bitkidir. Son dönemlerde kengerin tohumları kurutulmakta ve kahve olarak kullanılmaktadır. Hatta tohumları çevre ülkelere bile gönderildiği bilinmektedir. İştah açıcı ve dış etlerini kuvvetlendirici, yorgunluk, böbrek ve mesane rahatsızlıklarını giderici, mide asidini önleyici ayrıca çiçek ve yaprağı merhem şeklinde hazırlandığında yara iyileştirici etkiye sahiptir [1]. Yörede yetişen Kenger (*Gundelia tournefortii* L.) bitkisi bahar aylarında ciddi bir ekonomik değere sahiptir. Gıda amaçlı olarak tüketilen bu bitki dikenli bir yapıya sahiptir. Dış sağlığına iyi geldiği söylenmektedir. Taze ve yeni sürgünler sebze olarak tüketilmektedir. Gövde kısımları çiğ olarak ta tüketilmektedir. Yöre halkıyla görüşmelerin sonucunda, bu bitkinin bağırsak kistlerine iyi geldiği ve tohumlarının vücuttaki şişlikler için faydalı olduğu belirtilmiştir.

15- *Primula auriculata* L. (Çuha Çiçeği, Sosin)

Yörenin yaylalarında ve yüksek rakımlı alanlarında çok bulunan bir bitkidir. Yöre halkı tarafından geçmiş dönemlerde cilt yaraları için kullanılan bir bitkidir. Genellikle büyük yaraların tedavisinde kullanılmıştır. Günümüzde bu bitki çok popüler bir bitki olmakla birlikte dış ülkelere de satılmaktadır. Çuha çiçeğinin (*Primula auriculata* L.) kanser tedavisinde etkin olduğu ve tedavide kullanılan bir bitki olduğu bilinmektedir.

16- *Heracleum persicum* (Sov, Soh)

Hakkâri'nin birçok bölgesinde yetişmektedir. Nemli yerlerde ve kuru yerler de rastlamak mümkündür. Yörede ciddi bir ticari ve önemi vardır. Otlı peynire katıldığı gibi sebze olarak da tüketilmektedir. Ülkemizdeki endemik bitkilerden biridir. Çok yıllık ve otsu bir bitkidir [5].

17- *Chaerophyllum macrospermum* (Willd. ex Sprengel) Fisch. & C.A.Mey (Mend)

Yüksek rakımları ve nemli habitatları seven bir bitki olmakla birlikte ve yörede yaygın bir alanda yetişmektedir. 40-60 cm kadar boylanan, ince ve nane tadı veren bir sap kısmına sahiptir. Sap kısmı hafif tüylü ve gövde kısmından yukarı küçük yaprakçıklara sahiptir. Bitki yöre halkı tarafından baharat ve sebze olarak kullanılmaktadır. Otlu peynire ve yöresel yemeklere katılması yanında salamura yapılarak veya taze olarak tüketilen bir bitkidir [5]. Yöre halkı Mend (*Chaerophyllum macrospermum*) bitkisinden çok güzel yemekler ve çorbalar yapmaktadır. Mend (*Chaerophyllum macrospermum*) bitkisi yörede köklü bir tarihi geçmişe sahiptir. Genellikle gıda amaçlı olarak bu bitkiden yararlanılmaktadır. Yöre halkının verdiği bilgilere göre; bu bitkinin eski dönemlerde yaprak ve sapları kurutulup suda kaynatıldıktan sonra, süzülen suyunun göğüs ağrılarını azaltmak, karın ağrılarını gidermek ve gaz çıkarmak amacıyla kullanıldığı belirtilmiştir.

18- *Carduus* Sp. (Dikenli ot, Tusi)

Yörede yaygın olan bu bitki eski dönemlerden beri önemsenen ve tıbbi olarak kullanılan bir bitkidir. Böbrek, astım ve dış hastalıkları için önerilmektedir. Yörede yaptığımız araştırmalar ve görüşmelerin sonucunda, bu bitkiyi zamanında düzenli bir şekilde çiğneyenlerin geçmiş dönemlerde dış sorunu yaşamadıkları belirtilmiştir.

19- *Mentha longifolia* (L.) Hud. subsp. *longifolia* (Nane, Yarpuz, Püng)

Yörede en çok yaygın olan bitkilerden biri de nanedir. 80-110 cm kadar boylanan bu bitki rizomlu, çok yıllık ve gölgeli yerlerde yetişir. Çok eski tarihlerden beri yörede bilinen ve kullanılan bu bitkinin en fazla kullanım amacı midevi ve solunum yolu hastalıklarını tedavi etmeye yönelik olduğu söylenmektedir. Bitki daha çok baharat ve sebze olarak değerlendirilmektedir. Kokusu özel, tadı baharlı ve serinleticidir. Tıbbi etkisi: Sinirsel kökenli mide bulantılarını kesici ve gaz söktürücü olarak kullanılmaktadır. [2, 8]. Yörede bu bitki genellikle yaş olarak tüketilmektedir. Yörede görüşülen bazı ihtiyarların verdiği bilgilere göre geçmiş dönemlerde yöre halkı, nane bitkisini mide, vücut şişlikleri ve bağırsak hastalıkları için kullanılmaktadır. Ayrıca bitkinin baş ve diş ağrıları için de çok kullanıldığı, sindirimi kolaylaştırdığını, balgam söktürdüğünü ve gaz giderici özelliğinin olduğu ifade edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışma kapsamında halk hekimleri ile yapılan inceleme gezileri ve yöre halkı ile yapılan anketler sonucunda Hakkâri yöresinde doğal olarak bulunan ve yöre halkı tarafından geçmişten bugüne tıbbi amaçlı kullanılan yaklaşık 53 tür faydalı bitkinin bulunduğu ve kullanıldığı saptanmıştır. Yapılan anket sonucunda yöre halkının Siyabo (*Diplotaenia cachrydifolia* Boiss.), Hingedan (*Ferula* sp.), Işgın (*Rheum ribes* L.), Mend (*Chaerophyllum macrospermum*.), Çakşır grubu (*Ferula stellata* Boiss.), Atkuyruğu (*Equisetum fluviatile* L.), Civanperçemi (*Tanacetum argyrophyllum*), Kışelmahtut (*Teucrium chamaedrys* L.), Gülhatmi (*Alcea hohenerkeri*), Altın otu (*Helichrysum plicatum* DC.), Nojdar (*Lepidium latifolium* L.), Tolk (*Pelargonium quercetorum agnev*), Isırgan otu (*Urtica dioica* L.), Sakız otu (*Scorozara tomentosa* L.), Sınırlı ot (*Plantago major* L.), Kari (*Arum elongatum* Stev.), Semizotu (*Portulaca oleracea* L.), Aslanpençesi (*Alchemilla hessii*. Rothm.), Yarpuz (*Mentha longifolia* L.) vb. bitkilerinden çok yararlandığı ve eski dönemlerden beri bu bitkilerin yöre halkı tarafından toplanıp tıbbi ve gıda amaçlı tüketildiği tespit edilmiştir. Ayrıca tıbbi ve ekonomik değeri olup, yöre halkı tarafından keşfedilmeyen birçok bitkinin olduğu yöredeki halk hekimleri tarafından belirtilmiştir.

Çalışma aşamasında; Yöre halk tarafından sıkça kullanılmasına karşın tıbbi değerinin bilinmediği bitkiler de saptanmıştır. Örneğin Alou (*Pimpinella anthriscoides* Boiss.) bitkisi, yöredeki kırsal bölgelerde yaşayan yöre halkı tarafından yağda yumurtayla kızartılıp çok tüketilen bitkilerdendir. Fakat yöre halkı tarafından bu bitkinin herhangi bir tıbbi değeri keşfedilmemiştir. Ayrıca sürdürülebilirlik ilkelerine aykırı bitki toplama metodlarının yörede uygulandığı ve bunun kötü sonuçlar doğurabileceği kanısına varılmıştır. Doğal bitkilerin kültüre alınması için kapsamlı çalışmaların başlatılması ve yöredeki bitkilerin ilaç ve kozmetik endüstrisine kazandırılması için kapsamlı bir bitki envanterinin yapılması ayrıca yörede bir bitki analiz merkezinin de yapılması gerektiği kanısına varılmıştır.

KAYNAKLAR

[1] Ağaoglu, S., Dostbil, N. ve Alemdar, S., 2005. The Antibacterial Efficiency Of Some Herbs Used In Herby Cheese. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 2005. (16) 2: 39-41, Van. (www.vfdergi.yyu.edu.tr)

- [2] Baytop, T., 1999. Türkiye' de Bitkiler İle Tedavi Geçmişte ve Bugün, Baskı: II, Nobel Kitabevi İstanbul.
- [3] Coşkun, H., 2005. Otlu Peynir. Gıda Teknolojisi Derneği Yayınları No: 31, Bolu.
- [4] Davis, P.H., 1985-1988. *Flora Of Turkey And The East Aegean Islands*. Vol. I-X Edinburgh Üniv. Press.
- [5] Demirkuş, N., 2007. Van Gölü Havzası Sanal Herbariumu <http://www.vanherbarium.yyu.edu.tr> (16.04.2007).
- [6] Demirtürk, Y., 1990. Tıbbi Bitkilerimizin Değerlendirilmesi. *Tarım Orman ve Köy işleri Bakanlığı Dergisi*. 53: 12-16.
- [7] Hekarî, X., 2012. *Jı Dermanxaneye Sıruşte Zerzevaten Şifadar*. 2012.
- [8] İlisulu, K., 1992. İlaç Ve Baharat Bitkileri. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1256, Ders Kitabı: 360, Ankara.
- [9] Koç, H., 2002. "Bitkilerle Sağlıklı Yaşama " T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2883, Yayın Dairesi Başkanlığı Kültür eserleri Dizisi No:373. Ankara.
- [10] Öztürk, M., Özçelik, H., 1991. *Doğu Anadolu'nun Faydalı Bitkileri*. Siskav, Siirt İlim, Spor, Kültür ve Araştırma Vakfı, Ankara.